

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра української мови

О.П. Кадочнікова

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

Частина I

ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ

*Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності
«Філологія. Українська мова та англійська мова»*

КИЇВ - 2015

УДК 811.161.2(07)

К 136

ББК 81.2 – 1УКР

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 34 від 10 грудня 2015 року)

Рецензенти

Валюх З. О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету

Гальона Н.П. – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Вступні зауваги

Курс «Сучасна українська мова (Фонетика. Орфографія Лексикологія)» належить до циклу нормативних навчальних дисциплін базового напрямку підготовки «Філологія», час вивчення – II семестри. I семестр присвячено вивченню таких розділів українського мовознавства як фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія.

Завдання курсу «Сучасна українська мова (Фонетика. Орфографія. Лексикологія)» в теоретичному аспекті полягає в актуалізації знань про фонетичну, фонологічну та морфонологічну системи, лексичний, фразеологічний склад сучасної української літературної мови; історію української лексикографії; засвоєнні специфіки зв'язків і залежностей у системі лінгвооддиниць.

Частина I «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія» **має на меті** дати знання про звукову будову української мови, її самобутність, зокрема вивчити умови і способи творення мовних звуків, їхні акустичні, анатомо-фізіологічні властивості; простежити зміни і чергування, взаємозв'язок і взаємозумовленість звукових змін; зв'язки між звуковою і писемною формами мови; з'ясувати роль звуків у розрізнюванні значущих елементів мови, розглянути будову складу, особливості наголосу та інтонації української мови; виробити уміння й навички фонетичного, фонологічного, орфоепічного, графічного та орфографічного аналізів слів з історичними коментарями.

Програма з сучасної української літературної мови ґрунтується на принципах академічної фонетики. Вона також передбачає висвітлення тих основних теоретичних ідей, які найповніше відображають сучасний стан лінгвістичної науки. Загалом до системи підготовки студентів входять лекції з сучасної української літературної мови, семінарські заняття, передбачено самостійне опрацювання деяких тем, а також індивідуальна робота студентів.

Перелік знань і вмінь, яких набуде студент після опанування даної дисципліни. Завершивши курс, студент повинен знати характеристики звукової будови української мови, системи вокалізму і консонантизму сучасної української літературної мови; основні поняття фонетики і фонології, розрізнення фонем і звука; класифікацію звуків та фонем сучасної української літературної мови; фонетичні зміни в мовленнєвому потоці; основні поняття морфонології; основні поняття акцентології; правила орфографії та орфоепії; вміти контролювати темп свого мовлення, вимову, дикцію, інтонаційну виразність; уміти аналізувати свою і чужу вимову, виявляти відхилення від орфоепічних норм; транскрибувати слова та текст фонематичною і фонетичною транскрипціями.

У посібнику запропоновано плани практичних і семінарських занять, контрольні запитання, списки основної та додаткової літератури до курсу, завдання та вправи для домашніх робіт.

ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА (ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ. ОРФОЕПІЯ. ЛЕКСИКА)»

Напрямок, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Напрямок: <i>філологія</i> Спеціальність: <i>6.020303</i> <i>«Українська мова та</i> <i>англійська мова»</i> Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>бакалавр</i>	Кількість кредитів ECTS – <i>5</i> Загальна кількість годин: <i>150</i> Тип дисципліни: <i>обов'язкова</i> Рік підготовки: <i>1</i> Семестр: <i>I</i> Лекції : <i>28 годин</i> Практичні: <i>26 годин</i> Самостійна робота: <i>96 годин</i> Вид контролю: <i>екзамен</i>

СТРУКТУРА КУРСУ «СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА (ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ)»

№ з / п	Тема	Кількість годин, відведених на		
		Лекції	Семінарські заняття	Самостійну роботу
1	СУЛМ як предмет наукового вивчення та навчальна дисципліна. УЛМ, її ознаки, періоди становлення (загальний огляд)	3	2	6
2	Фонетика і фонологія. Анатомо-фізіологічні передумови творення мовних звуків. Акустичні властивості мовних звуків.	3	2	6
3	Фонологічна система сучасної української мови.	2	2	6
4	Фонетична транскрипція. Фонематична транскрипція. Класифікація голосних фонем	2	2	6
5	Класифікація приголосних фонем.	2	2	6
6	Зміни звуків у мовленні	2	2	6
7	Основні фонетичні одиниці мовлення. Склад і складоподіл	2	2	6
8	Морфонологія. Чергування голосних фонем.	2	2	6
9	Історичні та позиційні чергування приголосних фонем	2	2	6
10	Надсегментні одиниці та ознаки	2	2	6
11	Орфоепія	2	2	8
12	Акцентологія	2	2	10
13	Графічна система сучасної української літературної мови. Орфографія	2	2	6
14	Індивідуальне завдання	-	-	12
		28	26	96

ПРОГРАМА КУРСУ

Частина I

«Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія»

Сучасна українська літературна мова як предмет наукового вивчення та навчальна дисципліна. Українська мова – національна мова українського народу, одна із форм його національної культури. Місце української мови в колі інших слов'янських мов. Загальні відомості про походження і розвиток сучасної української мови. Становлення сучасної української літературної мови: самобутність, періодизація. Поняття літературної норми. Типологія норм. Форми сучасної української літературної мови: усна та писемна. Стильова диференціація сучасної української літературної мови, характеристика функціональних стилів.

Поняття про звуковий склад сучасної української літературної мови, фонетичний і фонологічний аспекти його вивчення. Предмет і завдання фонетики, її зв'язок з іншими дисциплінами. Предмет і завдання фонології.

Поняття про фонему, її основні ознаки. Функції фонем. Фонема і звук. Інваріант, головний вияв, варіанти фонем, їхні типи: позиційні, комбінаторні, позиційно-комбінаторні, факультативні. Реалізація в одному звукові кількох фонем.

Фонетична і фонематична транскрипції. Основні вимоги до різних видів транскрипцій. Знаки фонетичного і фонематичного письма. Робота артикуляційного апарату.

Розвиток поглядів на систему фонем сучасної української літературної мови. Фонологічні особливості голосних фонем. Артикуляційно-акустичні умови творення голосних. Типологія голосних фонем. Варіанти голосних фонем в наголошеній та ненаголошеній позиціях.

Фонологічні особливості приголосних фонем. Типологія приголосних фонем. Класифікація основних алофонів приголосних фонем: за місцем творення, за способом творення, за палаталізованістю, за акустичним враженням, за участю голосу й шуму у творенні. Варіанти приголосних фонем. Подовжені приголосні звуки як поєднання двох фонем. Специфічні випадки подовження в українській мові.

Сегментні та над сегментні фонетичні одиниці: звук, склад, фонетичне слово, фраза, синтагма.

Поняття про склад як фонетичне явище. Основні погляди на природу складу. Основні правила складоподілу. Типи складів у сучасній українській літературній мові. Морфемне членування слова і складоподіл. Складоподіл і правила переносу.

Зміни звуків у потоці мовлення: палаталізація, акомодация, редукція, асиміляція, дисиміляція, спрощення.

Предмет і завдання морфонології. Морфонологічні явища (чергування, усічення, інтерфіксація, інтерференція, акцентуація). Морфи як варіанти однієї морфеми. Зв'язок фонем і морфеми.

Чергування фонем: історичні та позиційні. Найдавніші чергування голосних фонем. Пізніші чергування голосних фонем: чергування /o/, /e/ з /i/; чергування /o/, /e/ з нульовою фонемою; чергування /o/, /e/ після шиплячих та /j/; чергування /u/ з /o/ у фонемо сполуках /ru/, /лу/. Чергування в системі приголосних фонем: /z/, /k/, /x/ із /ж/, /ч/, /ш/; /z/, /k/, /x/ із /з', /ц', /с'/; чергування, зумовлені впливом давньої суфіксальної фонем /j/; чергування твердих і пом'якшених відповідників; чергування однієї фонем з фонемосполукою. Евфонічні

чергування голосних і приголосних. Зміни приголосних при словотворенні: перед суфіксами *-ств-*, *-енк-*, *-ин-*.

Загальні відомості про наголос. Типи наголосу. Характеристика наголосу в сучасній українській літературній мові. Словесний та змістовий наголоси. Функції наголосу.

Поняття про інтонацію. Основні складники інтонації. Роль інтонації. Типи інтонації.

Предмет і завдання орфоепії. Поняття про норми літературної вимови. Вимова і правопис. Орфоепія і культура мовлення. Причини відхилень від норм літературної вимови. Вимова голосних та приголосних, звукосполук. Вимова слів іншомовного походження. Акцентуаційні норми. Орфоепічні словники.

Предмет і завдання графіки. Історія становлення графічної системи української мови. Поняття графеми. Характеристика українського алфавіту. Співвідношення між літерами та звуками сучасної української літературної мови.

Предмет і завдання орфографії. Співвідношення орфографії з графікою та орфоепією. Принципи українського правопису. Поняття орфограми. Типи орфограм. Коротка історія української орфографії. Питання про зміни в українському правописі. Орфографічні словники.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сучасна українська літературна мова як предмет наукового вивчення. Українська мова - національна мова українського народу

1. Основний зміст, обсяг і завдання курсу «Сучасна українська літературна мова».
2. Сучасна українська літературна мова як цілісна система з її підсистемами.
3. Місце української мови в колі інших слов'янських мов.
4. Періоди становлення української літературної мови. Загальні відомості про походження і розвиток української мови.
5. Поняття літературної норми. Типи літературних норм.
6. Писемна й усна форми сучасної української літературної мови.
7. Функціональні стилі сучасної української літературної мови, їхня загальна характеристика (самостійне опрацювання).

Література

1. Булаховський Л.А. Питання походження української мови / Л.А. Булаховський. – К. : АН УРСР, 1956. – 220 с.
2. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. – 1993. - № 5. – С. 3-8.
3. Кримський А. Українська мова: звідкіля вона взялася і як розвивалася / А. Кримський // Твори: В 5 т. – К., 1973. – Т. 3. – С. 252-283.
4. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова // День. – 2011. - № №№ 85-86, 90-91, 95-96. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/ukrayinci-zvidki-mi-i-nasha-mova-0> (законспектувати)
5. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга. - Богдан, 2000. – 246 с.
6. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – С. 3-10.
7. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – С. § 1-6.
8. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування укр. літ. мови. Л. — Н.-Й., 1996. - Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/Література/Юрій-Шевельов/83165/Внесок-Галичини-у-формування-української-літературної-мови>
9. Ющук І. Про походження української мови // Дивослово. – 1995. - № 1. – С. 27-33.

Завдання

1. Порівняйте концепції походження української мови різних мовознавців – Ю. Шевельова, В. Німчука та І. Ющука. Чим вони відрізняються? Що мають спільного?
2. Заповніть таблицю

Стилї сучасної української мови

Назва стилю	Ознаки	Жанри, в яких реалізується	Мовні засоби	Підстилї

--	--	--	--	--

3. Доберіть і проаналізуйте міні-зразки текстів різних функціональних стилів (3-5 речень).

Тема 2. Фонетика і фонологія у колі мовознавчих дисциплін

1. Поняття про звуковий склад української літературної мови.
2. Фонетичний і фонологічний аспекти вивчення звукового складу сучасної української літературної мови.
3. Предмет і завдання фонетики.
4. Зв'язок фонетики з іншими розділами мовознавства.
5. Предмет і завдання фонології.
6. Будова і робота мовного апарата.

Література

1. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – С. 8-13.
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – С. 16-17.
3. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – С. 225-233, 238-249.
4. Ткаченко О. Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі / О. Б. Ткаченко // Мовознавство. – 1998. - № 2-3. – С. 15-25 (*законспектувати*).
5. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка і орфографія / Н.І. Тоцька. – К.: Вища шк., 1981. – С. 3-21.

Завдання

1. Скопіюйте схему будови мовного апарата, надпишіть назви всіх мовних органів українською та англійською мовами. Поясніть його роботу загалом і функції окремих органів. З'ясуйте, які мовні органи є активними, а які – пасивними.
2. Підготуйте відповіді на питання:
 1. *Які артикуляційно-акустичні особливості голосних і приголосних звуків?*
 2. *Назвіть складники мовного апарату.*
 3. *Які мовні органи є активними, а які – пасивними? Чому?*
 4. *На які групи класифікують голосні за участю губ?*
3. Порівняйте самотутні риси фонетики української та англійської мов.

Тема 3. Система фонем сучасної української літературної мови

1. Поняття про фонему, її ознаки.
2. Фонема як об'єкт дослідження різних фонологічних шкіл.

3. Протиставлення фонемі і звука.
4. Інваріант, головний вияв, варіанти фонем: позиційні, комбінаторні, позиційно-комбінаторні, факультативні.
5. Реалізація в одному звукові двох фонем.
6. Принципи диференціації фонем. Поняття про додаткову дистрибуцію.
7. Система фонем сучасної української літературної мови. Історія вивчення фонологічної системи української мови.

Література

1. Дорошенко С.І. Звуки чи фонемі вивчають учні? // Мовознавство. – 1990. – № 2. – С. 46-49 (законспектувати).
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – §§ 4-6, 8, 12.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – §§ 23-26.
4. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – С. 276-282.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. - К. : Наук. думка, 1969. – С. 218-236, 258-260.
6. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : навч. посібник / За ред. М.М.Фащенко. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – С. 64-68 (законспектувати).
7. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка і орфографія / Н.І. Тоцька. – К.: Вища шк., 1981. – С. 20-34.

Завдання

1. Підготуйте відповіді на питання:
 1. Дайте визначення поняття фонема й алофон. Наведіть приклади тих і тих.
 2. У чому полягає принципова відмінність розуміння фонемі представниками Ленінградської і Московської фонологічних шкіл.
 3. Назвіть українських учених, які займалися дослідженням складу фонем української мови.
2. Запишіть слова, подані фонематичною транскрипцією. Знайдіть відповідність між буквами і фонемами.
/др'іжд/

2. *Тихий сон по горах ходить, за рученьку щастя водить. І шумлять ліси вже тихше, сон малі квітки колише. Спіль, мої дзвіночки сині, дикі рожі в полонині! Не шуміть, ліси зелені, спати йдуть вітри студені!* (О. Маковей).

5. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, поясніть зміни голосних (редукцію, акомодацию, асиміляцію).

Тривога, латунь, однокурсник, кожух, життя, веселий, йшов, північ, зграйками, пишіть, зозуленька, засіць, його, ключі, загоєний, синенький, тобі, голівка, возить, перлина, пришити, кривавий, фіалкові, чому, приречений, кювет, піддашися, ротик, весна, тинок, Пилип, чекати, цемент.

Тема 4. Науково-лінгвістична транскрипція. Система голосних фонем СУЛМ

1. Основні вимоги до фонематичної і фонетичної транскрипцій.
2. Основні знаки фонематичного і фонетичного письма.
3. Лінгвістичні (фонологічні) особливості голосних фонем.
4. Класифікація голосних фонем, артикуляційна й акустична характеристика їхніх головних виявів.
5. Позиційно-комбінаторні варіанти голосних фонем.

Література

1. Бодуен де Куртене І.О. До питання про сонанти / І. О. Бодуен де Куртене // Мовознавство. – 2002. – № 2. – С.64-68 (законспектувати).
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – §§ 8-11.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – §§ 14, 22-25.
4. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – С. 234-237, 249-250, 282-284, 291-293.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. - К. : Наук. думка, 1969. – С. 50-130.

Завдання

1. Визначте, інваріанти яких фонем схарактеризовано в кожному рядку:
 - а) фонема переднього ряду, високого ступеня підняття, нелабіалізована;
 - б) фонема заднього ряду, високого підняття, лабіалізована;
 - в) фонема заднього ряду, низького підняття, нелабіалізована;
 - г) фонема переднього ряду, високо-середнього ступеня підняття, нелабіалізована;
 - д) фонема переднього ряду, середнього підняття, нелабіалізована;
 - ж) фонема заднього ряду, середнього підняття, лабіалізована.
2. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, схарактеризуйте артикуляцію ненаголошених голосних.

Доручення, вдосконалений, величезний, прогнозує, застилати, пробудження, застерігати, болючий, шепотіти, електроніка, опозиціонер, омонімія, періодизація, модельєр, коментатор, евкаліпт, поляризація, правило.

3. Запишіть текст фонетичною і фонематичною транскрипціями, підкресліть голосні фонemi, дайте їхню артикуляційно-акустичну характеристику, схарактеризуйте варіанти голосних фонем.

Зразок: *Горіх* - /g o p' i x/ - [g° o' p' i x]

Фонема /o/ позначається літерою *o* і реалізується в позиційно-комбінаторному варіанті [o'·].

Пройшовся березень з підсніжником на шапці, і під його ходою вибухнули криги, зосліпу посунули одна на одну та на коріння яворове, на м'який з червонолозом берег, він закипів шумовинням, наkostenчився вирваним татарським зіллям, що ніжно запахло торішнім літом .
(М. Стельмах).

4. Запишіть повною фонетичною транскрипцією. Установіть частотність вживання голосних звуків у прозовому і віршовому текстах.

А) *Чи був би Стус щасливий в іншому суспільстві, поза колючими дротами великої й малої зон? Мабуть, ні. Звичайно, він не був би запроторений до виправно-трудоxв колоній, ніхто не конфіскував би його поезій, не наглядали б за кожним його кроком. Але досконалих суспільств нема, і поетове серце кровоточило б на кожну особисто людську й соціальну несправедливість і будувало б пекло для самого себе. Така вже Стусова вдача, така, можливо, й місія поета, кожного справжнього поета* (Ю. Шевчук).

Б) *Ти знаєш, у нашому домі, в старому буфеті, давно живе мій добрий знайомий – старенький буфетний гном. Він знав ще дідуся хлоп'ям, а маму — малим дівчатком, гукав пустунам: «Ай-яй!», Слухняним давав шоколадки. Замкнувши буфет на гачок, золотить на свята сервізи. Багріє його ковпачок за склом серед вазочок різних. Він любить какао пить, смоктати м'ятні гостинці. Так довго і солодко спить в старій музикальній скриньці* (І. Жиленко).

5. У яких словах відбувається вокальна асиміляція?

Розумниця, куля, золото, болючий, хотіти, однодумець, обручка, роздути, фортуна. тепло, екран, написане, вищезгаданий, мінекономіки.

6. Запишіть повною фонетичною транскрипцією. Які звуки передає літера *в*?

Відвідав, вісті, величавість, вправа, вольовий, пішла в бібліотеку, Соловйов, свято, вперше, велич.

7. Запишіть фонетичною транскрипцією, поясніть вокальну асиміляцію.

Село – в селі – села, несла – несе – несить, гриби – гриба, писати – писемний – пишить – пишу, кожушина – кожух, бреде – брела – бреди – бредить, пороги – поріг.

Тема 5. Класифікація приголосних фонем

1. Лінгвістичні (фонологічні) особливості приголосних фонем.
2. Класифікація приголосних фонем, артикуляційна й акустична характеристика їхніх головних виявів.
3. Позиційні та комбінаторні варіанти приголосних фонем.
4. Подовжений приголосний звук як поєднання двох фонем.
5. Специфічні випадки подовження приголосних в українській мові.

Література

1. Огієнко І. Про українські приголосні / І. Огієнко // Мовознавство. – 1990. – № 1. – С. 67-70 (законспектувати).
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – С. 34-50.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – §§ 16, 17.
4. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – С. 285-291, 293.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. - К. : Наук. думка, 1969. – С. 130-209.

Завдання

1. Запишіть текст фонематичною і фонетичною транскрипціями. Визначте тверді, палаталізовані і напівпалаталізовані приголосні. У виділеному слові зробіть аналіз голосних і приголосних фонем.
А під теплими снігами спить мати-земля, набирається снаги і буяння весняного, тужавіє можуть життєдайною, леліє в грудях посіяне восени житнє зерно, тулить в долонях, гріє цибулинки дивоквітів, боронить од студені глибинні кореневища дубів та слабкі паростки трав (Р. Федорів).
2. З'ясуйте кількість фонем і звуків у поданих словах. Чому ця кількість різниться?
Надзелений, посміхаєшся, дзеркало, пів'яблука, ад'ютант, батьківський, мріється, міжгір'я, піднявши, пробуджуватися, відзнака, підземний.
3. Запишіть текст фонематичною і фонетичною транскрипціями. Згрупуйте приголосні фонemi (в основних виявах) за ознакою способу творення, місця творення.
Десть ростуть, пробиваючись переможно з землі, трави, десть оживає коріння, десть в муках народження лопаються бруньки й мліють гілочки – перше листячко вибирається на світ і вже дише, і щось у листу шаліє в тому самому екстазі – екстазі кохання, життя і цвітіння. (І. Багрянний).
4. Запишіть подані слова фонематичною і фонетичною транскрипціями, проаналізуйте позиційні й комбінаторні варіанти приголосних фонем.
Зима, весна, квіти, суніця, міць, бджілка, вогкий, дзвякання, ясен, зрідження, квітчайте, сіль, зозулин, чищений, розсіється.

Тема 6. Зміни звуків у потоці мовлення. Контрольна робота

1. Модифікація фонем.
2. Палаталізація.
3. Акомодация.
4. Редукція.
5. Асиміляція: за глухістю; за дзвінкістю; за м'якістю; за місцем і способом творення.

6. Інші звукові зміни.

Література

1. Залеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови / А.М. Залеський // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С.56-65 (*законспектувати*).
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – §§ 21-24.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – §§ 18-20.
4. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – С. 254-268.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. - К. : Наук. думка, 1969. – С. 209–217.
6. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. Потебні; Інститут української мови. – К.: Наук. думка, 2012. – С.21-23, 98-99.

Завдання

1. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. Укажіть випадки позиційних і комбінаторних модифікацій голосних.
Плюс, взяти, веселий, дядько, минати, колючий, кераміка, евкаліпт, впізнати, вказаний, гречний, колекція, філологічний.
2. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. Схарактеризуйте випадки акомодатії приголосних.
Чітко, жінка, вітер, гірка, міжгір'я, мілкувато, більшість, подвір'я, кедровий, художник, відроджувати, мультфільм, кераміка.
3. З поданих речень і тексту запишіть фонетичною транскрипцією усі слова, у яких відбуваються асиміляційні зміни приголосних звуків. Схарактеризуйте їх за напрямком, контактністю, ознакою; укажіть, чи позначена ця зміна на письмі.
Зразок: *отже* – [о́ д]

на їхніх фотографіях, на пам'ятниках, дощ залишає сльози. вони плачуть, бо ми будемо приходити дуже рідко, а потім перестанемо приходити зовсім, хоча тоді це вже не буде потрібно, бо ми будемо набагато ближче, себто будемо нарешті разом.

І батьківщина – це коли у домі двері не замикають; я приходжу, і мені не треба шукати ключа, я переступаю поріг і заплющую очі, бо пахне так, як пахло завжди, запахи не міняються, вони не старіють так, як люди.

батьківщина – це коли у кишені є ключ від дому, куди можна приходити.

батьківщина – це коли сивий чоловік на воротах дивиться мені вслід; я не озираюся, боюся, що можу повернутись і вже більше не захочу іти далі, я обов'язково повернуся, тільки не сьогодні, мені хочеться писати про ці місця, де ми є, і де нас немає, місця, які нам сняться, і ці сни тягнуться з ночі в ніч, наповнюючи наші дні очікуванням наступного сюжету, місця, які нам пам'ятаються, які нас наповнюють і які ми перевозимо із собою, які до нас приростають, які нам болять, які не можна відірвати від себе, бо вони відриваються тільки разом зі шкірою, ми плачемо від своєї пам'яті.

(Д. Матіяш).

Тема 7. Дисиміляція та спрощення в групах приголосних фонем

1. Дисиміляція та її різновиди: прогресивна і регресивна, за місцем творення, за способом творення.
2. Спрощення в групах приголосних:
 - звукосполуки, у яких спрощення засвідчено на письмі;
 - звукосполуки, у яких спрощення відбувається тільки у вимові;
 - випадки, коли спрощення не засвідчене на письмі.

Література

1. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – С. 51-52.
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – §§ 19-20.
3. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – С. 268-271.
4. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. Потебні; Інститут української мови. – К.: Наук. думка, 2012. – С.20-21.

Завдання

1. Із поданих речень виписіть слова, у яких відбулося явище дисиміляції. З'ясуйте її умови, напрям, чи відбиває її правопис.
 1. Хто спинить розлиття весняних буйних вод? (М. Рильський).
 2. Поміж лицарів блискучих, поміж дам препишно вбраних королівна йде поволи (Леся Українка).
 3. Дома батькові не спиться, і не спиться, й не лежиться – сів під рушники (М. Вінграновський).
 4. Холодне срібло з висоти з-за хмари лине (В. Сосюра).
 5. Людина він сердечна (З. Тулуб).
 6. Рушницю було передано (О. Гончар).
2. Поясніть звукові зміни в розмовно-просторічному мовленні:

Дохтор, колідор, трахтор, свайба, молошній, пишениний.

3. До поданих слів доберіть похідні (іменники / прикметники), поясніть звукові зміни і особливості написання.

Форпост, пестити, роз'їзд, якість, участь, аспірант, альпініст, радість, щастя, центрист, ненавидіти, сонце, скло, доблесть, журналіст, кістка, депутат, парламент, абонент.

4. Визначте, у яких групах приголосних відбулося спрощення у словах

Насланий, очисний, росла, кожний, звісно, совісний, склянка, обласний.

5. Доберіть уривок тексту з сучасної української художньої літератури (100 слів), визначте, у яких словах відбувається спрощення.

Тема 8. Морфонологія. Чергування голосних фонем

1. Предмет і завдання морфонології.
2. Морфи як варіанти однієї морфеми.
3. Зв'язок фонем і морфем.
4. Поняття про позиційні та історичні чергування фонем.
5. Найдавніші чергування голосних фонем.
6. Пізніші чергування голосних фонем:
 - а) /o/, /e/ з /i/;
 - б) /o/, /e/ з нульовою фонемою;
 - в) /e/ з /o/ після шиплячих та /й/;
 - г) /и/ з /o/ у фонемосполуках /ри/, /ли/.

Література

1. Залеський А.М. З історії українського вокалізму / А. М. Залеський // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С.25-33 (законспектувати).
2. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – § 25.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – §§ 28-34.
4. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К.: Знання, 2013. – С. 294, 296-298.
5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. Потебні; Інститут української мови. – К.: Наук. думка, 2012. – С.9-14.
6. Шкурятяна Н.Г. Про чергування голосних / Н.Г. Шкурятяна // Укр. мова і літ. в шк. – 1979. – № 2. – С.60-85.

Завдання

1. До поданих слів доберіть споріднені, які ілюстрували б найдавніші чергування голосних. *Допомогти, клонити, скопити, лізти, котити, сідати, застерігати, терти, гребти, різати, везти, ноша, меливо, добиратися, вхопити.*
2. Від поданих слів утворіть нові, які ілюстрували б чергування |o|, |e| з фонемним нулем. *Повен, кашель, початок, будинок, випадок, малюнок, подарунок, ставок, садок, земля, кінець, вузол, крапля, мішок, бузок, кисень, водень, вишня, замисел, сон, мозок, обов'язок.*

3. Подані прикметники чоловічого роду змініть за родами, поєднавши кожен із них з іменником. Запишіть, простежте за чергуванням |o|, |e| з |i| в основі прикметників. Назвіть морфему, в якій воно відбувається, фонетичну умову чергування.

З р а з о к: братів син, братова сім'я, братове доручення – чергування |o|, |e| відкритого складу з |i| закритого складу в суфіксі.

Батьків, Михайлів, В'ячеславів, Олександрів, Віталіїв, Сергіїв, Андріїв, Петрів, Василів, Володимирів, сусідів, товаришів, Владиславів, Денисів, 8 Аркадіїв, Потапів, Богданів, онуків, синів, Вікторів, дядьків, директорів, деканів, дідів.

4. Запишіть назви населених пунктів, під час відмінювання яких відбувається чергування |o|, |e| з |i|, з'ясуйте його умови. З кількома парами слів утворіть речення.

5. Вставляючи пропущені букви *е* чи *о*, поділіть подані слова на три групи: слова, у яких після шиплячих, |j| закономірно вживається: 1) фонема |e|, 2) фонема |o|; 3) слова, у яких вживання фонем |e|, |o| у названій позиції не відповідає фонетичній закономірності. Обґрунтуйте свій поділ.

Ч..столюбний, щ..міти, ч..сати, ч..ловіцтво, ч..рвоний, ввеч..рі, жс..ток, жс..рдина, ш..вкун, жс..рна, ч..рнетка, жс..ртовний, ч..рнецтво, ш..лестіння, ш..стиденний, ш..вковиця, ч..ломкатися, ч..мусь, ш..лудивий, щ..лепа, джс..нджик, жс..ребкування, ч..к, щ..бетання, верш..к, жс..реб'ятко, пиш..ничний, щ..бінь, й..му, звеч..ра, ч..рга, джс..рельце, ч..рниця, вч..тирьох, ч..твірка, безш..вний, гай..к, й..рзати, ч..решина, виш..нька. 2. Щ..ка, щ..кою, на щ..ці; ч..ло, ч..ла, на ч..лі, ч..лу; веч..ри, веч..рами, у веч..рі, у веч..рах; бдж..ла, бдж..ли, бдж..лами, з бдж..лою, у бдж..лі, на бдж..лах.

Тема 9. Живі та історичні чергування приголосних фонем

1. Чергування /z/, /k/, /x/ із /ж/, /ч/, /ш/ - /з'/, /ц'/, /с'/ як наслідки перехідних палаталізацій.
2. Чергування в дієслівних формах.
3. Чергування твердих і палаталізованих приголосних.
4. Чергування однієї фонемі зі сполукою фонем.
5. Евфонічні чергування.
6. Зміна приголосних при творенні слів за допомогою суфіксів – *ськ(ий)*,- *ств(о)*,- *ин(а)*.

Література

1. Сучасна українська літературна мова / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Вища шк., 1969. – С.284-294.
2. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – С.52-70.
3. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К.: Знання, 2013. – С. 294-296, 298-301.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – Вища шк., 1994. – С.63-82.
5. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища шк., 1981. – С.126-132.
6. Український правопис. – К.: Наук. думка, 2000. – С.19-20, 121-122.
7. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С.3-10 (законспектувати).

8. Шкурятяна Н.Г. Рука – ручка – на руці, нога – ніжка – на нозі // Укр. мова і літ. в шк. – 1979. – № 3. – С.62-65 (законспектувати).

Завдання

1. З'ясуйте закономірності чергування приголосних у поданих словах.
Князь – княгиня – княже – княжий – князівство; яблуко – яблучний – на яблуці; аптека – аптечний – в аптеці; любити – люблю – улюблений; галузь – розгалужений – галузевий; ходити – ходьба – сходжений; імена – ім'я – наймення.
2. Із будь-якого художнього твору сучасного письменника випишіть 10–15 речень, у яких наявні чи можливі історичні чергування приголосних у словах. Поясніть причини виникнення вказаних чергувань.
3. Утворіть форму 1-ої особи однини теперішнього або майбутнього часу дієслів. Поясніть чергування приголосних.
Летіти, косити, трусити, зварити, манити, пороти, створити, зловити, ліпити.
4. Утворіть від наведених слів форми кличного відмінка, поясніть чергування.
Парубок, юнак, байрак, чоловік, дивак, співак, друг, швець, кравець, Олег.
5. Від наведених іменників утворіть прикметники із суфіксом *-ськ-*, поясніть можливі чергування приголосних.
Буг, чех, Калуш, Збруч, Кагарлик, Золотоноша, Бучач, Збараж, Чикаго, Гаага, Калуш, Калуга, Яффа, Ніцца, грек, тюрк, француз, казах, Ірак, Поділ.

Тема 10. Одиниці і засоби надсегментної фонетики

1. Надсегментні фонетичні одиниці: звук, склад, фонетичне слово, фраза, синтагма.
2. Типологія складів у сучасній українській літературній мові. Правила складоподілу.
3. Морфемне членування слова і складоподіл. Складоподіл і перенос слова.
4. Надсегментні ознаки звукових засобів мови: наголос, інтонація.
5. Типи наголосу в сучасній українській літературній мові. Функції наголосу.
6. Інтонація, її основні елементи та функції. Типи інтонації.

Література

1. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
2. Головащук С.І. Словник наголосів. – К.: Наук. думка, 2003. – 320 с.
3. Мановицька А.Я. Наголос і його роль у мові / А. Я. Мановицька // Укр. мова і літ. в шк. – 1980. – № 3. – С. 65-69.
4. Міщенко Т.С. Вплив позиції складу на акустичні характеристики голосних / Т.С. Міщенко // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 31-36.
5. Орфоепічний словник / Уклад. М.І.Погрібний. – К.: Рад. шк., 1984. – 269 с.
6. Плевако Н.Г. До питання про складоподіл, морфологічну будову слова і правила переносу / Н.Г. Плевако // Укр. мова і літ. в шк. – 1974. – № 1. – С. 78-80.
7. Погрібний М.І. Словник наголосів української літературної мови. – К.: Рад. шк., 1964. – 639 с.

8. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – С.71-74.
9. Сучасна українська літературна мова / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Рад.шк., 1969. – С.340-356.
10. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – Вища шк., 1994. – С.17-21.
11. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / За ред. А.К. Мойсієнка. – К.: Знання, 2013. – С. 302-334.
12. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наук. думка, 1973. – 724 с.

Завдання

1. Запишіть текст фонетичною транскрипцією, поділіть його на синтагми, визначте синтагматичний та логічний наголоси. Підкреслені слова поділіть на склади.
Місто розташували настільки бездоганно, що ані валки з Британії до Персії, ані валки з Кореї до Португалії не могли його оминати. Дістатися з Москви до Риму, як і з Амстердама до Бомбея, можна було тільки через нього. При цьому не всі подорожні просто зупинялись у цій точці перетинів. Деякі зненацька вирішували залишитися в ній назавжди. Серед них, зрештою, не тільки купці, а й мандрівні музиканти, проповідники, дезертири більшості армій, шпигуни, віщунни, вчені, вчителі, цілителі, втекли невільники і вільні втікачі. Одного разу я вже намагався скласти перелік їх усіх, але змушений був зупинитися, усвідомивши його нескінченність. Коли в середині XIX століття австрійська верховна інженерія вибирала місце для головного залізничного вокзалу, то рішення далось їй без вагань. Головний вокзал було зведено на лінії Головного європейського вододілу, що означало висоту у 316 метрів над рівнем обидвох тутешніх морів. Хоч у слові «водо-діл» другий корінь має вказувати на ділення й поділи, я волів би ще раз піти від протилежного. Вододіл, ця геологічна складка на земній поверхні, може уявлятися не тільки рубцем, але і швом. Тим, що жиє, стягує докупи, з'єднує. Тому Львів (про це я вже писав) є спільним зусиллям як Заходу, так і Сходу (Ю.Андрухович).
2. Поставте наголоси у словах; визначте, у наголошуванні яких слів можливі варіанти.
Загадка, гуртожиток, одинадцять, нездійснений, нездійснений, індустрія, ортопедія, флюорографія, сільськогосподарський, правописний, мовець, фаховий, випадок, живопис, олень, ведмедиця, чорнослив, приказки, довідник, показник, показчик, медикаменти, подруга, диспансер, мережа, ринковий, феномен, каталог, квартал, неадекватний, виразний, разом, урочистий, алфавіт, інсульт, експерт, добовий, лососевий, порядковий, частки.
3. Порівняйте варіанти наголошування поданих слів у різних словниках. Зробіть висновки про акцентуаційні тенденції в сучасній українській мові.
Абетковий, айва, адресний, алфавіт, асиметрія, бажаний, байдуже, барель, бариль, безвізний, безрозмірний, благовіст, броня, ведмедиця, верещачи, вертячи, вибоїна, визвольний, виразник, вишиванка, відкупорити, відстріл, вірнопідданий, волох, горілиць, двійня, диспансер, длубати, довшній, жалоба, жерло, загривок, закладка, залаштунковий, заробіток, заставка, застопорити, затемна, зубожіти, кавник, квилити, косинець, крицевий, льодяник, містечковий, облісити, обруч, пальтовий, переляк, пиха, підданство, позовник, потойбіч, почасти, просіка, псевдонім, решітце, скроневий, скумбрія, студійний, торочки, учачи, фетиш, хрипкий, центнер, цікавіший, шавлія, шерстяний, щемкий, щипці, ятрити.

Тема 11. Орфоепічні норми сучасної української літературної мови

1. Предмет і завдання орфоєпії. Поняття орфоєпічної норми.
2. Вимова і правопис.
3. Типи орфоєпічних помилок. Причини відхилення від літературних норм.
4. Основні орфоєпічні норми сучасної української літературної мови:
 - а) вимова голосних;
 - б) вимова приголосних;
 - в) вимова сполук приголосних;
 - г) вимова слів іншомовного походження.
5. Евфонічні чергування.
6. Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови.

Література

1. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
2. Головащук С.І. Словник наголосів. – К.: Наук. думка, 2003. – 320 с.
3. Жовтобрюх М.А. Основа і принципи української літературної вимови // Укр. мова і літ. в шк. – 1976. – № 6. – С. 63-75 (законспектувати).
4. Орфоєпічний словник / Уклад. М.І.Погрібний. – К.: Рад. шк., 1984. – 269 с.
5. Пентиліук М.І. Варіантні форми як засоби евфонії / М.І. Пентиліук // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 1. – С. 63-67 (законспектувати).
6. Погрібний М.І. Словник наголосів української літературної мови. – К.: Рад. шк., 1964. – 639 с.
7. Помірко Р.С. Про фонетичні зміни у запозичених словах // Мовознавство. – 1980. – № 1. – С. 74-78 (законспектувати).
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – §§ 34-35.
9. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – Вища шк., 1994. – §§ 41-46.
10. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наук. думка, 1973. – 724 с.

Завдання

1. Підготуйте презентацію «Фонетичний портрет відомої людини».
 - а) з'ясуйте, наскільки вимова особи відповідає українським орфоєпічним нормам:
 - особливості вимови голосних звуків, чи відбувається нормативна акомодация голосних під впливом палаталізованих приголосних / вокалічна асиміляція;
 - специфіка вимови приголосних звуків, чи відбувається нормативна акомодация під впливом голосного *i* / лабіалізованих голосних *o, y* / асиміляція приголосних.
 - б) якщо є відхилення, визначте, чим зумовлені: впливом діалекту, іншої мови, індивідуальними фізіологічними особливостями тощо.
 - в) вкажіть, чи може бути описана вимова слугувати за зразок. Якщо є помилки, визначте шляхи їхнього усунення.

Тема 12. Графічна система української мови. Контрольна робота

1. Предмет і завдання графіки.
2. Буквені і небуквені графічні знаки. Поняття графеми.
3. Український алфавіт, його характеристика.
4. Історія становлення графічної системи сучасної української літературної мови.
5. Співвідношення між літерами та фонемами сучасної української літературної мови.
6. Складовий та фонематичний принципи української графіки.

Література

1. Доленко М.Т. Графіка і орфографія сучасної української літературної мови / М.Т. Доленко // Укр. мова і літ. в шк. – 1970. - № 2.
2. Степаненко М. Найукраїнніша чи націоналістична (Учителеві й учням про історію української букви г) / М. Степаненко, Н. Степаненко. – Укр. мова й літ. в сер. шк. – 2000. - № 3. – С. 9-16.
3. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. - С.86-88.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – Вища шк., 1994. – С.101-108.
5. Ткачук О. З історії розвитку графіки / О. Ткачук // Дивослово, 2000. - № 1. – С. 16-19 (законспектувати).
6. Український правопис: – К.: Наук. думка, 2012. – С.3-6, 8-9, 17-18, 102-103.
7. Український правопис (проект найновішої редакції). – К., 1999. – С. 18-19, 149-150.
8. Чак Є. Цей підступний апостроф (Бесіди про мову) / Є. Чак // Українська мова і літ. в шк. – 1990. – № 2. – С. 67-69.

Завдання

1. Випишіть із засобів масової інформації текст (100 слів), підкресліть у ньому всі слова, кількість букв у яких не збігається з кількістю фонем. Поясніть функції усіх не буквених графічних знаків.
2. Установіть, які літери в поданих словах не відповідають позначуваним звукам. Поясніть, чому.
Безжурний, переконуються, легкий, розжитися, анекдот, стихнути, утверджується, віддзеркалення, на Марічці, шістнадцять, сподівається, на тарілочці.
3. З'ясуйте функцію дефіса у поданих словах.
Тихо-тихо, 2-ий курс, гамма-випромінювання, Косач-Квітка, фак-ту, суфікс -ськ-, экс-чоловк, північно-західний, диво-люди, мати-й-мачуха.

Тема 13. Принципи українського правопису

1. Предмет і завдання орфографії. Співвідношення орфографії з графікою та орфоепією.
2. Поняття орфограми. Різновиди орфограм. Орфографічне правило.
3. Принципи української орфографії.
4. Основні правила української орфографії: Вживання м'якого знака. Вживання апострофа.

Правопис складних слів. Правила вживання великої літери. Правопис прізвищ. Правопис географічних назв. Загальний огляд правопису слів іншомовного походження.

Література

1. Баранник Д. Х. Про загальну концепцію і структуру нової редакції українського правопису / Д.Х. Баранник // Мовознавство. – 1995. - № 1. – С. 3-16.
2. Бурячок А.А. Орфографічний словник української мови / АА. Бурячок. – К.: Наук. думка, 2002. – 464 с.
3. Гнатюк І.С. Про зміни в українському правописі / І.С. Гнатюк // Укр. мова і літ в шк. – 1991. – № 8.
4. Головащук С.І. Правописний словник / С.І. Головащук. – К.: А.С.К., 1999. – 607 с.
5. Зубков М. Сучасний український правопис: Комплекс. довід. / М. Зубков. – Х.: Торсінг, 2002. – 208 с.
6. Івченко А. Новий орфографічний словник української мови / А. Івченко. – Л.: Кальварія, 2002. – 532 с.
7. Орфографічний словник української мови / Уклад.: С.І.Головащук, М.М.Пешак, В.М.Русанівський, О.О.Тараненко. – К.: Довіра, 1999. – 989 с.
8. Український правопис: – К.: Наук. думка, 2012. – 236 с.
9. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання Є. Чак. – К.: А.С.К., 1998. – 172 с.
10. Шевчук С.В. Разом, окремо, через дефіс: Слов.-довід. / С.В. Шевчук. – К: А.С.К., 2003. – 416 с.
11. Фаріон І. Правопис — корсет мови? / І. Фаріон. – Львів: Свічадо, 2004.
12. Ющук І.П. Правопис повинен бути стабільним, але... / І.П. Ющук // Мовознавство. – 1995. - № 1. – С. 9-11.

Завдання

1. Знайдіть у тексті орфограми, з'ясуйте правопис слів, що їх містять.

Дарина не пише щоденника, принаймні вона не хоче це так називати. Вона записує слова - рештки денних вражень, переживань, побачене та почуте осідає у ній всередині, його так складно висловити. Але іноді його можна видобути на поверхню. Дарина часом заримовує слова, бо їй здається, що так ними деколи можна більше сказати. Слова не завжди хочуть римуватися, вони штовхаються, б'ються, кепкують одне з одного й кидаються в різні боки. Дарина залишається без слів, але не полишає надії, що таки знайде потрібні фрази. Може, це й помилка. Дарина помиляється дуже часто. Потрапляє у безглузді ситуації, із яких не може знайти виходу. Помиляється в людях, ставлячись до них надто довірливо та наївно, помиляється в речах, бо не може знайти в них того, чого шукає. Помиляється в книжках, бо серед них ще не знайшла тієї, яку б сама хотіла написати. Numquam errare est. Номо errarens - це людина така, яка вона є завжди. Помилки часто породжуються незнанням, недосконалістю людського знання про себе, про людей, про світ. Люди помиляються у виборі фаху, друзів, світогляду, одягу та звичок. Помиляються в любові та життєвих стратегіях. Є помилки, яких не можна виправити. Але тільки не треба їх боятися і від них тікати - інакше буде зовсім погано. Клінічна фобія.

(Д. Матіяш)

2. Виконайте тестові завдання.

1. Які складні слова написано правильно?

1. Білосніжний. 2. Червоно-гарячий. 3. Великий-превеликий. 4. Давним-давно. 5. Кінець-кінцем. 6. Сама-самотою. 7. Сніжно-білий. 8. Кримсько-татарський. 9. Купівля-продаж. 10. Людино-день.

2. Які складні слова написано правильно?

1. Екс-віце-прем'єр-міністр. 2. 3 давніх-давен. 3. Горицвіт. 4. Народно-господарський. 5. Позаочі. 6. Лже-наука. 7. Лже-Дмитрій. 8. Суспільно-політичний. 9. Святвечір.

3. Які складні прикметники потрібно писати через дефіс?

1. Національно/патріотичний. 2. Національно/самобутній. 3. Водно/спортивний. 4. Всесвітньо/історичний. 5. Народно/визвольний. 6. Механіко/математичний. 7. Складно/сурядний. 8. Скло/кристалічний. 9. Військово/полонений. 10. Давньо/верхньо/німецький.

4. Які складні іменники потрібно писати через дефіс?

1. Пів/коло. 2. Член/кор. 3. Пів/їжака. 4. Пів/Європи. 5. Тепло/воз. 6. Вербо/ліз. 7. Блок/система. 8. Член/кореспондент. 9. Кіловат/година. 10. Екс/чемпіон.

5. Які складні слова потрібно писати через дефіс?

1. Казна/що. 2. Будь/який. 3. Хтозна/який. 4. Казна/з/ким. 5. Віч/на/віч. 6. Сам/на/сам. 7. Будь/ласка. 8. Само/собою. 9. До/речі. 10. Сам/один.

6. Які складні іменники потрібно писати разом?

1. Бой/френд. 2. Віце/президент. 3. Хот/дог. 4. Інтернет/мережа. 5. Псевдо/керівник. 6. 100/річчя. 7. Щодо/духу. 8. Сто/річчя. 9. Світло/водо/лікування. 10. Розтяг/стиск.

7. Які складні сполучники потрібно писати разом?

1. Про/те. 2. За/те. 3. Як/би. 4. Немов/би/то. 5. Ніби/то. 6. Наче/б. 7. Наче/б/то. 8. Коли/б/то. 9. Дарма/що. 10. Тому/то.

8. Які складні прислівники пишуться разом?

1. Поза/торік. 2. У/тричі. 3. До/тепер. 4. На/добраніч. 5. В/горі. 6. В/гору. 7. До/щенту. 8. У/двоє. 9. На/двоє. 10. С/початку.

9. Які складні прислівники пишуться через дефіс?

1. По/братньому. 2. По/українськи. 3. По/двоє. 4. На/четверо. 5. По/третє. 6. Аби/то. 7. Казна/де. 8. Деся/інде. 9. Як/не/як. 10. Всього/на/всього.

10. Які з поданих слів написано правильно?

1. В'ячеслав. 2. Майя (народність). 3. Тьм'яний. 4. Торф'яний. 5. Зв'язок. 6. Верб'я. 7. Дит'ясла. 8. Пів-яблука. 9. Пів-Європи. 10. Пан'європейський.

11. Які з поданих прикметникових форм, що утворені від географічних назв і назв народів, написано правильно?

1. Владивостокський. 2. Калмицький. 3. Таджикицький. 4. Тюркський. 5. Меккський. 6. Узбецький. 7. Яфський. 8. Овруцький. 9. Казбецький.

12. У яких словосполученнях підкреслені слова пишуться з великої літери?

1. К/королівство Бельгія. 2. Угорська Р/республіка. 3. Верховний С/суд США. 4. Збройні С/сили України. 5. Тимчасовий У/уряд. 6. Конституційний С/суд України. 7. К/кабінет Міністрів України. 8. Американська Ф/федерація праці. 9. Верховна Р/рада України. 10. М/міська Р/рада.

13. У яких словосполученнях всі слова пишуться з великої букви?

1. К/кабінет М/міністрів У/україни. 2. Н/ненецький А/автономний О/округ. 3. В/волинська О/оласть. 4. В/верховна Р/рада У/україни. 5. В/волинський Д/ержавний У/ніверситет І/імені Л/лесі У/українки. 6. К/конституційний С/суд У/україни. 7. М/міністерство О/освіти У/україни. 8. М/міжнародна А/асоціація У/україністів. 9. Д/Демакратична П/партія У/україни. 10. Н/національна П/премія.

14. Які слова написані правильно?

1. Торф'яний.
2. Моркв'яний.
3. П'єдестал.
4. Монтеск'є.
5. Рив'єра.
6. Ак'яб.
7. Ад'ютант.
8. Св'ято.
9. Мад..яр.
10. Н..юанс.

15. У яких прізвищах на місці крапок пишеться літера е?

1. Ал..ксандров.
2. Л..сков.
3. Б..стужев.
4. Б...лич.
5. Б..лінський.
6. Міцк..вич.
7. Л..рмонтов.
8. Д..ржавін.
9. Ст..панов.
10. В...тров.

16. У яких прізвищах на місці крапок пишеться літера є?

1. Ал..ксандров.
2. Л..сков.
3. Б..стужев.
4. Б...лич.
5. Б..лінський.
6. Р..пін.
7. Л..рмонтов.
8. М..стечкін.
9. Зв..рев.
10. Ст...пной.

17. У яких прізвищах на місці крапок пишемо є у суфіксах -єв, -єєв?

1. Писар..в.
2. Медвед..в.
3. Андр..єв.
4. Веден..єв.
5. Плещ..єв.
6. Мендел..єв.
7. Тиміряз..в.
8. Горд..єв.
9. Муромц..в.
10. Аракч..єв.

18. У яких прізвищах на місці крапок пишемо и?

1. Бел..ч.
2. Ч..ч..ков.
3. Ц..церон.
4. Ч..нгісхан.
5. Тиц..ан.
6. Гол..к.
7. Нов..ков.
8. Рад..щев.
9. Сметан..н.
10. Кадочн...кова.

19. Які іношомовні слова написано правильно?

1. Конвеєр.
2. Параноя.
3. Секвойя.
4. Фейєрверк.
5. Гавайї.
6. Фейєрбах.
7. Фойє.
8. Плеяда.
9. Савойя.
10. Мая.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

Складіть фонетичний портрет відомої людини (політика, журналіста, митця тощо).
Дослідницька робота:

а) з'ясувати, наскільки вимова особи відповідає українським орфоепічним нормам:

- особливості вимови голосних звуків, чи відбувається нормативна акомодация голосних під впливом палаталізованих приголосних / вокалічна асиміляція;

- специфіка вимови приголосних звуків, чи відбувається нормативна акомодация під впливом голосного і / лабіалізованих голосних о, у / асиміляція приголосних.

б) якщо є відхилення, визначити, чим зумовлені: впливом діалекту, іншої мови, індивідуальними фізіологічними особливостями тощо.

в) вказати, чи може бути описана вимова слугувати за зразок. Якщо є помилки, визначити шляхи їхнього усунення.

Увесь ілюстративний матеріал подати у формі фонетичної транскрипції.

Обсяг роботи – до 2 сторінок (без фонетичного запису), кегль – 14, інтервал – 1.

Обов'язково додати адресу доступу до відеофрагмента, що містить аналізоване мовлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Тема 1. Сучасна українська літературна мова як предмет наукового вивчення. Українська мова - національна мова українського народу

1. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських // Історія української мови: Хрестоматія / Упорядники С.Я.Єрмоленко, А.К.Мойсієнко. – К.: Либідь, 1996. – С.206-225.
2. Коломієць В.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських // Мовознавство. – 1992. – №. 5. – С.3-11.
3. Кримський А. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася // Твори: У 5т. – К., 1973. – Т. 3. – С.252-282.
4. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. – К.: Наук. думка, 1990. – 163 с.
5. Матвіяс І.Г. Варіанти літературних мов // Культура слова. – 1994. – Вип. 45. – С.3-9.
6. Матвіяс І.Г. Варіанти української літературної мови. – К., 1998. – 162 с.
7. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – С.75-83.
8. Пилинський М.М. Поняття норми і культура мови // Мовознавство. – 1968. – №6. – С. 54-63
9. Пилинський М.М. Літературні норми: Типи та їх класифікація // Мовознавство. – 1974. – № 1. – С.11-23.
10. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі “спільної колиски”. – К.: Академія, 2001. – 152 с.
11. Плющ П.П. Зміст поняття “українська літературна мова” на різних етапах її розвитку // Укр. мова і літ. в шк. – 1965. – № 1. – С.8-16.
12. Русанівський В.М. Давньоруська мова: Міф чи реальність? //Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 3-6.
13. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не виборуська мова?: 3 пробл. східнослов. глотогонії: Дві ст. про постання укр. мови Ю. Шевельов. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 1994. – 33 с.

Тема 2. Фонетика і фонологія у колі мовознавчих дисциплін

1. Бровченко Т.О. Інтонаційні засоби мовної експресивності // Мовознавство. – 1989. – № 2. – С.49-55.
2. Левицький В.В., Комарницька Л.А. Конотативне і фонетичне значення слова // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С.21-24.
3. Чабаненко В.А. Фонетична варіантність слова і мовна експресія // Мовознавство. – 1981. – № 5. – С.28-35.

Тема 3. Система фонем сучасної української літературної мови

1. Ганцов В. До історії звуків в українській мові // Записки історично-філологічного відділу / Всеук. Академія наук УАН. – К., 1926. – Кн. 7-8. – С. 74-85.
2. Глібчук Н.М. Погляди Курило О. на систему фонем української мови // Мовознавство. – 1993. – № 6.
3. Жилко Ф.Т. Фонологічні особливості української мови у порівнянні з іншими слов'янськими. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 36 с.
4. Синявський О. Спроба звукової характеристики літературної української мови // Наук. зап. Харк. наук.-досл. каф. мовозн. – 1929. - № 2. – С. 5-33.
5. Чопик Г. Б. Транскрипція українських назв англійською мовою / Г. Б. Чопик // Укр. мова і літер. в шк. – 1991. - № 1. – С. 18-25.

Тема 4. Науково-лінгвістична транскрипція. Система голосних фонем СУЛМ

1. Жовтобрюх М.А. Давні традиції в новій українській літературній мові // Мовознавство. – 1970. - № 2. – С. 27-41.
2. Прокопова Л.І., Тоцька Н.І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді // Мовознавство. 1990. - № 3. – С. 17-26.
3. Скляренко В.Г. Наголошені вставні голосні в східнослов'янських мовах // Мовознавство. – 1980. – № 4. – С. 34-38.
4. Тоцька Н.І. Голосні фонери української літературної мови. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1973. – 192 с.

Тема 5. Класифікація приголосних фонем

1. Німчук В. В. Історія дзвінких африкат і способів їх позначення в українській мові / В.В. Німчук // Мовознавство. – 1992. - № 2. – С. 7-14.
2. Прокопова Л.І. Приголосні фонери сучасної української літературної мови // Експериментально-фонетичне дослідження. – К., 1958. – 149с.
3. Тимошенко П.Д. З історії формування орфоепічних норм нової української літературної мови // Українське усне літературне мовлення. – К., 1967. – С. 114-124.

Тема 6. Зміни звуків у потоці мовлення

1. Брахнов В.М. Явища асиміляції в консонантизмі української мови / В.М. Брахнов. – К.: Наук. думка, 1970. – 102 с.
2. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С.3-10.
3. Шкурятяна Н.Г. Рука – ручка – на руці, нога – ніжка – на нозі // Укр. мова і літ в шк. – 1979. – № 3. – С.62-65.
4. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків, 2002. – 1054 с.

Тема 8. Морфонологія. Чергування голосних фонем

1. Асіїв Л. Морфонологія: проблеми і перспективи дослідження / Л. Асіїв // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. - 2011. - Випуск 52. - С. 296-305.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Опыт теории фонетических альтернатив // Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. – М.: АН СССР, 1963. – Т. 1. – С. 265–347.
3. Касевич В. Б. Морфонология / В. Б. Касевич. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 160 с.
4. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків, 2002. – 1054 с.

Тема 9. Живі та історичні чергування приголосних фонем

1. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С.3-10.
2. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків, 2002. – 1054 с.

Тема 10. Одиниці і засоби надсегментної фонетики

1. Багмут А.Й. Типологія інтонації мовлення.– К.: Наук. думка, 1977.
2. Багмут А.Й. Семантика і інтонація в українській мові. – К.: Наук. думка, 1991. – 168 с.
3. Борисюк І.В. Інтонація і культура мовлення //Укр. мова і літ. в шк. – 1978. – № 1. – С.32-38.
4. Бровченко Т.О. Інтонаційні засоби мовної експресивності // Мовознавство. – 1989. – № 2.– С. 49-55.
5. Вишня Л.І. Вивчення складу у зв'язку з правилами переносу // Укр. мова і літ в шк. – 1979. – № 3. – С. 46-50.
6. Кадомцев О.Г. Інтонація як виразник комунікативної спрямованості висловлення // Мовознавство. – 1973. – № 1.
7. Кучеренко Н.М. Пауза та її значення // Українська мова і літ. в шк. – 1978. – № 3. – С.36-39.
8. Міщенко Т.С. Вплив позиції складу на акустичні характеристики голосних // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 31-36.
9. Трійняк І.І. Склад і наголос // Укр. мова і літ. в шк. – 1965. – № 7. – С.44-49.
10. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. – К.: Рад.шк., 1984. – 159 с.
11. Медушевський А.П. Складовий і словесний наголос української мови // Укр. мова і літ. в шк. – 1972. – № 9.
12. Пристай Б.Р. Подвійне наголошування в сучасній українській літературній мові // Укр. мова і літ. в шк. – 1992. – № 5/6. – С.41-42.

Тема 11. Орфоепічні норми сучасної української літературної мови

1. Жовтобрюх М.А. Уніфікація норми української літературної мови і діалекти // Мовознавство. – 1979. – № 5. – С.9-12.

2. Бойко В. Проблема орфоєпії української мови // Мовознавство, 1937. - № 11. - С. 115 – 118.
3. Синявський О. Норми української літературної мови. – Х., К.: Література й мистецтво, 1931. – 368 с.
4. Цимбалюк Ю.В. Слова іншомовного походження, які своїм звуковим оформленням збігаються з українськими // Укр. мова і літ. в шк. – 1975. – № 1. – С. 85-86.
5. Шкурятяна Н.Г., Біятенко Л.О. Вивчення вимовних і правописних особливостей слів іншомовного походження // Укр. мова і літ. в шк. – 1977. – № 4. – С. 61-66.

Тема 12. Графічна система української мови

1. Павленко Л. До джерел словесних скарбів. – К., 1997. – С. 30-53.
2. Німчук В.В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури і історії / В.В. Німчук // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 3-11.

Тема 13. Принципи українського правопису

1. Бурячок А.А. Про концепцію нової (остаточної) редакції українського правопису // Мовознавство. – 1995. - № 1. – С. 16-19.
2. Гринченко Б. К вопросу о правописании украинского языка // Мовознавство. – 1971. - № 1. – С. 70-76.
3. Загнітко А.П. Семантика великої літери // Лінгвістичні студії: Вип.1. 3б. наук. праць / Укл.: Загнітко А.П. (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 1994. – С. 150-154.
4. Паночко М. Літера “Г” в українській мові і укладання довідника слів з названою літерою // Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення: Мовознавство. – Львів, 1993. – С. 214-217.
5. Полюга Л.М. Думки з приводу нового українського правопису 1996 р. / Мовознавство. – 1995. - № 1. – С. 11-14.
6. Тараненко О.О. Лінгвістичний і соціальний комплекс проблем навколо сучасного українського правопису // Мовознавство. – 1995. - № 1. – С. 3-8.

УМОВИ НАВЧАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ
з курсу
«Сучасна українська мова. Фонетика. Орфографія Лексикологія»

частина I (семестр I)

Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія

Види робіт	Кількість	Максимум балів за 1	Разом
Практичні заняття	13	2	26
Тестові письмові роботи	2	15	30
Індивідуальне завдання	1	4	4
Іспит	1	40	40
Разом			100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Оцінка		Характер відповіді, повідомлення
F «незадовільно»	0–59 балів	Студент відтворює менше половини матеріалу прослуханої лекції (якщо тема винесена на самостійне вивчення, то, опрацювавши питання за навчальними підручниками – без додаткової літератури, студент може відтворити меншу його частину). Відповідь характеризується низьким рівнем усвідомлення, інколи звучать заучені напам'ять фрази, що не можуть бути чітко поясненими.
E «задовільно»	60 – 65 балів	Студент досить послідовно й логічно відтворює матеріал лекції. У разі самостійного вивчення теми – може переказати більше половини матеріалу, спираючись на власний конспект, проте не може обґрунтувати висловлені думки, неточно дає визначення окремих мовних фактів; відповідає на більшість запитань, що конкретизують відповідь; може навести окремі завчені приклади, зате не завжди точно; застосовує набуті знання лише в стандартних ситуаціях (виконуючи вправи чи завдання, аналогічні з домашніми). У відповіді допускає до чотирьох фактичних, п'яти мовленнєвих помилок.
D «задовільно»	66 – 71 балів	Студент здатен досить зв'язно висловлюватися, добре відтворювати матеріал прослуханої лекції (якщо тема винесена на самостійне опрацювання – переказує зміст кількох підручників, наводячи окремі приклади); може за допомогою викладача або іншого студента дати визначення; застосовує набуті знання в стандартних ситуаціях, але ще не готовий виконувати навчальні роботи, що вимагають застосування трансформаційних умінь; мовлення стилістично недосконале, висловлення не завжди точне; допускає до чотирьох мовленнєвих помилок.
C «добре»	71–81 бал	Студент добре володіє навчальним матеріалом, спроможний із незначною сторонньою допомогою аналізувати, узагальнювати, реконструювати його. Визначення мовних явищ і понять бездоганні. Фактичні помилки у відповіді відсутні. У разі, якщо матеріал винесено на самостійне опрацювання, студент демонструє вміння не лише переказувати, а й аналізувати матеріал, даючи прочитаному власну оцінку, аргументуючи висловлені тези загальновідомими доказами. При підготовці до питання, винесеного на самостійне вивчення, студент опрацював більшість додаткових посібників, рекомендованих викладачем. Мовлення чітке, логічне.

В «дуже добре»	81 — 91 бал	Студент повністю оволодів теоретичним матеріалом, логічно й послідовно викладає його, пов'язуючи з вивченим раніше, наводить самостійно приклади та коментує їх, спроможний простежити історію питання чи мовного явища, демонструє уміння застосувати набуті знання в нестандартних ситуаціях. У разі, якщо матеріал винесено на самостійне опрацювання, студент виявляє творчий підхід до вивчення (наприклад, самостійно уклав структурно-логічну схему, таблицю й под.), засвідчує ознаки самостійної життєвої позиції, оцінюючи нові факти, явища, погляди; визначає мету власної навчальної діяльності тощо. Під час підготовки до заняття, окрім запропонованих викладачем додаткових посібників, опрацював самостійно дібрану літературу, уміє критично її оцінити. При відповіді студент не допускає фактичних і мовленнєвих помилок.
А «відмінно»	91 — 100 балів	Відповідь студента виважена й науково обґрунтована, він демонструє особистий внесок у розв'язання поставленої проблеми, враховує наявні у лінгвістиці погляди й підходи, можливі альтернативи розв'язання. Студент здатний кваліфіковано обстоювати власні погляди, підтверджуючи їх дібраними або змодельованими прикладами. Студент виявляє здібності в самостійній підготовці й прочитанні доповідей, лекцій, повідомлень, а також у створенні власних наукових визначень.